

Bolvári-Takács Gábor

Történetírás és szemléletformálás

Száz éve született Makkai László

Makkai László (1914. július 10. – 1989. december 1.) professzor, akadémikus, a hazai történettudomány kiemelkedő személyisége. Szülővárosában, a kolozsvári egyetemen szerzett történelem-magyar szakos oklevelet, Budapesten avatták bölcsészdoktorrá, további tanulmányait Genfben, Leidenben és Baselben folytatta. 1940-től a kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézet tanára, 1945-től Budapesten a Magyar Történettudományi Intézet, 1949-től 1985-ig az MTA Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa, főmunkatársa, tanácsadója. 1982–87 között a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

Életútja több szálon kapcsolódott Sárospatakhoz. Kötődése úgyszólván családi indíttatású, hiszen édesapja, Makkai Sándor erdélyi református püspök, a híres író – aki utóbb egyetemi professzori pályáját Magyarországon teljesítette ki – rövid ideig a sárospataki teológián is tanított. Kapcsolata eredményeként fiát, Lászlót, néhány évig szintén a pataki kollégiumba járatta. Aztán 1950-ben az ifjú történészt a pataki teológia meghívta az egyháztörténelmi tanszékére az akkor nyugalmába vonult Marton János professzor helyére. Makkai László az 1950–51-es tanévben tanított Sárospatakon, az akkori hallgatók visszaemlékezése szerint nagy érdeklődés övezte minden óráját. Új szempontból közelített a tárgyhoz, előadása érdekes volt, friss szellemiséget képviselt. Sajnos működése csak a tanév

végéig tartott, hiszen 1951-ben a Teológiai Akadémiát az állam bezáratta.

A 70-es évek végén bekapcsolódott a sárospataki iskolatörténelmi kutatások összegzését célzó kollégiumtörténelmi kiadvány szerkesztésébe. A 450. alapítási évfordulóra 1981-ben jelent meg a Sárospataki Református Kollégium című tanulmánykötet, amelyben Makkai írta meg az alapítás követő közel két évszázad történetét, a Rákóczi szabadságharcig. Ezek után szinte természetes, hogy az 1986-ban megalakult Magyar Comenius Társaságban vezető szerepet vállalt, és a választmány tagja lett.

Makkai László munkássága rendkívül szerteágazó. Az általa kutatott témákat csoportosítva öt kutatási területet különböztethetünk meg: Erdély története; a középkori Magyarország és Közép-Európa története; gazdaság- és technikatörténet; egyháztörténet; művelődéstörténet. A továbbiakban ezeket részletezzük.

Erdély történetével – származása miatt is – már fiatal korában behatóan foglalkozott. Erdély történetéről szóló kismonográfiáját 1944-ben, 31 éves korában publikálta. A munkásságát betetőző nagymonográfia 1526-ig terjedő részeinek megírása ugyancsak az ő nevéhez köthető. A magyar történettudományban mérföldkőnek számít a háromkötetes Erdély története című kiadvány, amely a 80-as évek első felének szenzációjává vált. A Köpeczi Béla által főszerkesztett kötet aligha jelenhetett

volna meg, ha Köpeczi akkor éppen nem művelődési miniszter. Ő hátrította el a román politikai körök részéről kifejtett nyomást, amely a kötet megjelentetésének leállítását célozta. 1987 októberében a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem konferenciát rendezett az Erdély története kötetéről, amelyen a szerkesztők és szerzők mellett számos hozzászóló és kutató elmondhatta véleményét. A fürgén mozgó Makkai László a hozzá intézett kérdésekre válaszolva rendszeresen föl-fölszaladt a pulpitusra és a részletkérdéseket boncolgató hozzászólásokra is kapásból válaszolt, bámulatos forrásismerettel és memóriával. Az adatokat úgy kezelte, hogy a hozzászólók számára egyértelművé vált: e témakörnek Magyarországon akkor nem volt nála jobb ismerője. Amikor 1985-ben Makkai László végre elnyerte méltó elismerését, és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, székfoglaló előadásában Erdély X. századi politikatörténetének bemutatását választotta, kifejezve azokat a gyökereket, amelyeket történelmi pályájának kezdetén magáénak vallott.

A középkori Magyarország és Európa történetéről ugyancsak a 60-as évek közepétől jelentetett meg fontos publikációkat. A középkori egyetemes történet terén szerkesztőként is komoly munkát végzett, 1964-től húsz éven át szerkesztette a Világtörténet című folyóiratot. 1960-ban jelent meg az általa válogatott Árpád-kori és Anjou-kori levelek című kötet, 1968-ban a középkor történetéről összefoglaló kismonográfiát is publikált. Elméleti rendszerező igénnyel tette közzé a Feudalizmus és eredeti jellegzetességeik Európában című tanulmányát 1976-ban a Történelmi Szemlében. A középkori Magyarország történetével kapcsolatos érdeklődését jelzi, hogy kandidátusi értekezését még 1955-ben kuruc-kori témából írta, jöllehet

később a Rákóczi szabadságharc története nem tartozott kifejezett kutatási területei közé. Egyetemi hallgatók nemzedékei nőttek fel a Hankiss Elemérrel közösen írt, Anglia az újkor küszöbén című munkáján, amely 1965-ben látott napvilágot. A népszerű stílusban, mégis tudományos alapossággal megírt összefoglaló mű közérthetősége és szinte tankönyvként való használhatósága miatt is példaértékű. E kutatási témához tartozik közreműködése a tízkötetes Magyarország története című monográfiásorozat 1526 és 1686 közötti időszakot felölelő kötetében. Ebben ő volt a szerzője a Bocskai felkelésről, a 30 éves háborúról és a XVII. századi művelődéstörténetről szóló fejezeteknek.

Makkai munkásságának következő csoportját a gazdaság- és technikatörténettel kapcsolatos kutatásai jelentik. 1970-ben védte meg nagydoktori értekezését a középkor technikai fejlődéséről szóló munkájával, majd 1987-ben, az MTA rendes tagjává történt megválasztása alkalmából tartott székfoglaló előadásában, a malom, mint a középkor erő- és munkagépe történetét és szerepét vázolta fel a középkori Európában és Magyarországon. Gazdaságtörténeti munkái közül az 1954-ben megjelent I. Rákóczi György birtokának gazdasági iratai című gyűjteményével példát mutatott a korszerű forrásközlésnek.

Egyháztörténettel fiatal kora óta foglalkozott. Már említettük tanári munkásságát, amely bár rövid ideig tartott, nagy hatású volt Sárospatakon. Húsz évnek kellett eltelnie, míg ismét e szakterületen tevékenykedhetett, 1971-ben a Debreceni Református Teológiai Akadémia meghívta az egyháztörténeti tanszék vezetésére, s e megbízását haláláig ellátta. Ezzel párhuzamosan egyházi tisztségeket is vállalt: 1974-ben elnökké választotta őt az Országos Református Gyűjteményi

Tanács, és 1977-től a Confessio című folyóirat szerkesztőbizottságának ügyvezető elnöke lett. Debrecenben otthonosan berendezkedett. Nevéhez köthető a Közép-Kelet-Európai Reformáció Történetének Kutatóintézete megalapítása a kollégium keretein belül, amely bár státusszal rajta kívül eleinte nem rendelkezett, lehetővé tette, hogy a debreceni teológia egyháztörténeti kutatásai az európai tudományosság vérkeringésébe önálló intézeti szinten kapcsolódhassanak be. A sárospataki kollégiumtörténeti monográfia megírásában való részvétele után bekapcsolódott a debreceni kollégium történetéről szóló kötet létrehozásába is. Itt az 1660-tól 1703-ig terjedő időszakot, a kollégium felvirágzásának és Rákóczi szabadságharcot megelőző fénykorának időszakát írta meg. A történeti párhuzam a pataki kollégiummal nyilvánvaló. Egyetemi tanári működése szükségessé tette tankönyv megírását. 1991-ben új kiadásban látott napvilágot a Keresztény egyház története Magyarországon a XVII. századig című jegyzete.

Végül, de nem utolsó sorban emlékezzünk meg Makkai professzor művelődéstörténeti munkásságáról. Mint láttuk, rendkívül fogékony volt az elméleti megközelítések és a probléma rendszerező, szintetizáló összefoglalások iránt. A 60-as, 70-es években a magyar történettudományban komoly viták folytak a művelődéstörténet módszertani helyéről. A disputát 1967-ben Mátrai László indította a Századok című folyóiratban. Erre reagálva 1970-ben Pamlényi Ervin, Elekes Lajos és R. Várkonyi Ágnes tette közzé álláspontját. 1974-ben a Történelmi Szemlében folyt tovább a vita, amelynek alapját az akkor tervezett tízkötetes Magyarország története módszertani megalapozása szolgáltatta. Ekkor szólalt meg Hanák Péter, Kosáry Domokos és Niederhauser Emil, s ugyan-

ebben az évben Makkai László is közzétette tanulmányát A művelődéstörténet, mint értékrendszerek története címmel. Makkai megközelítése abban tért el a többiekétől, hogy ő nem ideológiai vagy kritikai alapon közelített a tárgy struktúrájához, hanem művelődéstörténeti ténynek tekintett minden olyan értéket, amely a történelem fejlődését előrevitte, illetve amely jellemzője volt a társadalom átalakulásának. A vita 1979-ben zárult, s az összefoglaló-értékelő tanulmányt a Történelmi Szemlében Köpeczi Béla jegyezte.

Polihisztor történész volt Makkai László. Nagy formátumú tudós, aki bár a klasszikus polgári történetírás talaján nevelkedett, munkáiban felhasználta a tudomány 20. századi eredményeit is. Kiváló forrásfeltáró és a forráskritikai érzékkel rendelkezett. Ezt olyan szintetizáló készség kiegészítette ki, amely lehetővé tette, hogy a feltárt és elemzett forrásokból helytálló következtetéseket vonjon le, s ezek között az összefüggéseket is megtalálja. Rendszerező elméje révén a történelem eseményeit és tanulságait nem csupán önmagukban tudta értelmezni, hanem képes volt azokat az emberi történelem fejlődésvonalába állítva ábrázolni. Tudományszervezői munkássága intézményeknek adott életet és új kutatási területek feltárását segítette elő. Egyetemi tanári, pedagógiai működése számtalan tanítvánnyal gazdagította a magyar történettudományt. Világi és egyházi vonalon egyaránt sokan köszönhetik neki a tudományos pályán történt elindításukat. Makkai László európai személyiség volt, s egy olyan korban képviselt európai eszméket, amikor a világot politikai tömbök és hatalmi harcok szabdalják. Életútja Kolozsvártól Budapestig terjedt, személyét büszkén vallhatja magáénak az egész Kárpát-medence magyarsága. Fontos feladatunk, hogy szellemiségének hatását ne engedjük kihunyni.